

П. 70

2308

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ГОРОШКІНА Олена Миколаївна

УДК 372. 881. 116. 12

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ III-го
СТУПЕНЯ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

13.00.02 – Теорія та методика навчання (українська мова)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

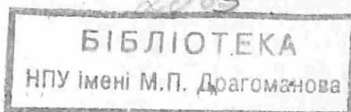
НБ НПУ

імені М.П. Драгоманова

100310155

Київ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Херсонському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
Пентилюк Марія Іванівна,
Херсонський державний університет,
професор кафедри українського мовознавства.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Донченко Тамара Кузьмівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри
методики української мови і літератури;

доктор педагогічних наук, професор
Онкович Ганна Володимирівна,
Інститут вищої освіти АПН України,
завідувач відділу теорії та методології
гуманітарної освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Хом'як Іван Миколайович,
Рівненський державний гуманітарний
університет, завідувач кафедри методики
викладання і культури української мови.

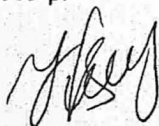
Провідна установа: Харківський державний педагогічний
університет ім. Г.С.Сковороди, кафедра
української мови, Міністерство освіти і
науки України, м. Харків.

Захист відбудеться „13” жовтня 2005 року о 14³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.07 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано "12" вересня 2005 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В.Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Демократичні перетворення в Україні, надання українській мові статусу державної, становлення профільної школи вимагає розробки нових підходів до навчання української мови, що має забезпечити економічний, соціально-культурний і духовний розвиток випускників середніх освітніх закладів. Відтак однією з ключових у галузі освіти постає проблема самореалізації особистості старшокласників та підготовки їх до професійної діяльності.

Аналіз світоглядних засад становлення особистості перебуває в полі зору вітчизняних учених, зокрема В. Андрущенко, І.Зязюна, В.Кременя, В.Лутая, М.Михальченка, І.Надольного. Інтереси, мотиви спрямованості учнів у виборі професії представлені в низці психологічних робіт І.Зимньої, І.Кона, З.Огороднійчука та ін.

За державною національною програмою “Освіта” (“Україна XXI ст.”), національною Доктриною розвитку освіти в Україні в XXI столітті, концепціями мовної освіти, Державним стандартом базової і повної середньої освіти, Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти навчання української мови в сучасній школі має бути спрямоване на формування національно свідомої особистості, яка вільно володіє засобами мови в будь-якій мовленнєвій ситуації, зокрема аргументовано висловлює свої думки, дотримується правил культури мовлення та мовленнєвого етикету.

Саме тому сучасні дослідники приділяють значну увагу теоретичним і практичним пошукам, пов'язаним з підготовкою комунікативно компетентного випускника, зокрема:

- диференціації змісту навчання української мови залежно від типу освітнього закладу (О.Біляєв, С.Караман, Л.Паламар, М.Пентилюк, М.Плющ, В.Тихоша, В.Цимбалюк);
- визначенню принципів, форм, методів і прийомів організації навчально-виховного процесу в школі, спрямованих на формування комунікативної компетентності випускника загальноосвітньої школи (О.Біляєв, Т.Донченко, С.Дорошенко, С.Лукач, Н.Остапенко, Л.Паламар, М.Пентилюк, К.Плиско, Л.Рожило, В.Теклюк, В.Шляхова та ін.);

- упровадженню комунікативно-діяльнісного підходу до навчання української мови (А.Богуш, М.Вашуленко, Т.Донченко, Л.Мацько, Г.Онкович, М.Пентилюк, Л.Скуратівський, Г.Шелехова);
- розвиткові мовленнєвої діяльності учнів шляхом засвоєння комунікативної природи мовних одиниць (Є.Голобородько, Н.Голуб, Т.Ладиженська, Л.Мацько, В.Мельничайко, Г.Михайловська, М.Стельмахович, І.Хом'як та ін.);
- дослідженню дидактичних функцій мовленнєвознавчих понять (Т.Ладиженська, В.Мельничайко, А.Нікітіна, Г.Шелехова та ін.);
- розробці шляхів удосконалення мовленнєвознавчих умінь прикладного, інструментального характеру (В.Бадер, Т.Донченко, В.Мельничайко, Е.Палихата, М.Пентилюк.);
- упровадженню методики навчання української мови в гімназіях та школах (класах) з поглибленим вивченням української мови (С.Караман, О.Караман, М.Плющ).

У результаті наукових досліджень визначено залежність змісту навчання української мови від профілю середнього освітнього закладу; доведено необхідність опори на комунікативний потенціал мовних одиниць і категорій, які опановуються учнями. Виділено пріоритет комунікативно-діяльнісного підходу до навчання мови, що зумовлює вибір відповідних форм, методів, прийомів і засобів. Обґрунтовано процес навчання мови як системи, що містить цільовий, змістовий, діяльнісний, результативний компоненти, регульовані загально-дидактичними й лінгводидактичними принципами відповідно до закономірностей навчання мови; окреслено шляхи удосконалення комунікативної компетентності учнів. Розроблено методику навчання мови в школах (класах) з поглибленим вивченням гуманітарних предметів. Разом з тим у вітчизняній лінгводидактиці відсутні студії, присвячені особливостям навчання української мови в школах (класах) природничо-математичного профілю.

Як засвідчує практика, у профільній ланці спостерігається недостатній рівень мотивації вивчення української мови як засобу професійної самореалізації особистості, відтак і володіння українською мовою з метою спілкування, пізнання, неперервного здобуття знань. Потребує подальшого розв'язання проблема

трансформації мовної та мовленнєвознавчої теорії в уміння й навички, що забезпечують становлення вербальної складової професійної компетентності особистості.

Зазначене свідчить про необхідність наукового обґрунтування й удосконалення методики навчання української мови в школах (класах) природничо-математичного профілю.

Таким чином, **актуальність** дисертаційного дослідження зумовлена соціальною потребою на формування комунікативно компетентного випускника профільної ланки середньої школи, а також необхідністю розробки методики навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю у вітчизняній лінгводидактиці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з проблематикою наукової роботи кафедри українського мовознавства „Особливості навчання рідної (державної) мови в освітніх закладах Півдня України”, що входить до загальноуніверситетської теми Херсонського державного університету „Технологія навчання державної мови у південно-східному регіоні України” (реєстраційний № 0103U000374), затверджена на засіданні вченої ради Херсонського державного університету (протокол № 7 від 29 червня 1999 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 3 від 13 квітня 2000 року).

Об'єкт дослідження – процес навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах III-го ступеня природничо-математичного профілю.

Предмет дослідження – методика навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю.

Мета дослідження - розробка, наукове обґрунтування та експериментальна перевірка змісту й відповідних йому форм, методів і засобів навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю.

Концептуальна ідея запропонованої методики базується на комунікативно-діяльнісній основі навчання й полягає в тому, що мова є важливим чинником у світоглядному виборі кожної особистості, одним з найважливіших засобів профільного спрямування, розвитку особистісної та професійної самореалізації старшокласників. Провідна ідея концепції реалізується через

створення умов для формування комунікативної компетентності випускника школи природничо-математичного профілю, що передбачає вміння вільно, комунікативно доречно користуватися мовою в різних життєвих ситуаціях, насамперед у професійному спілкуванні, акумулювати в собі національні мовні традиції, комунікативну етику, поважати й шанувати мову свого народу.

Робоча гіпотеза: ефективність навчання української мови учнів старших класів природничо-математичного профілю підвищиться, якщо:

- реалізовувати під час навчання української мови позитивні мотиваційні настанови, передусім за рахунок засвоєння відомостей про значення державної мови в суспільному житті та професійній діяльності людини;
- добирати зміст навчання з урахуванням соціологічного, соціолінгвістичного, лінгвістичного, психологічного, лінгводидактичного, культурологічного чинників, спроектованих на умови навчання в профільній ланці;
- моделювати професійно орієнтовані мовленнєві ситуації з урахуванням дидактичного й комунікативного потенціалу мовних одиниць;
- здійснювати навчання за такими напрямками реалізації мовленнєвої змістової лінії програми: удосконалення вмінь аудіювання й читання; розвиток текстотворчих умінь під час говоріння й письма; формування правописних умінь і навичок учнів;
- забезпечувати відповідність технології навчання індивідуальним особливостям учнів профільної ланки, змісту навчання з метою вироблення в учнів умінь самореалізовуватися через інтеракцію;
- віддавати перевагу текстовому професійно орієнтованому дидактичному матеріалу, що репрезентує різні стилі, типи й жанри мовлення.

Відповідно до мети й гіпотези дослідження на різних його етапах необхідно було розв'язати такі **завдання**:

- визначити рівень розробленості досліджуваної проблеми;
- вивчити й узагальнити досвід педагогічних колективів і вчителів-словесників загальноосвітніх навчальних закладів III-го ступеня природничо-математичного профілю;

- виявити рівень готовності учнів до навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю;
- розробити програму з української мови для учнів 10-11 класів природничо-математичного профілю з урахуванням психологічних особливостей суб'єкта навчання, своєрідності навчальних закладів, основних підходів до навчання та соціальної потреби;
- виділити пріоритетні напрями взаємодії вчителя-словесника й учня в загальноосвітніх навчальних закладах III-го ступеня природничо-математичного профілю;
- розробити методику навчання української мови в школах природничо-математичного профілю та експериментально перевірити її ефективність.

Методологічною основою дослідження є положення філософської науки про діалектичне пізнання світу, єдність мови й мислення, форми і змісту; положення про мову як засіб спілкування, пізнання й відображення дійсності в людській свідомості; основні положення гуманістичної психології й педагогіки, когнітивної психології, комунікативної та когнітивної лінгвістики, спрямовані на особистісно орієнтований підхід у навчанні; принципи діяльнісного підходу, основні положення якого розроблені в теорії діяльності; дослідження вікової психології, концепції мовної освіти в Україні, Державний стандарт базової і повної середньої освіти, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження:**

теоретичні: аналіз філософської, психологічної, психолінгвістичної, лінгвістичної, соціолінгвістичної літератури для визначення теоретико-методологічних засад дослідження й виявлення ступеня розробленості проблеми; метод системного аналізу для обґрунтування принципів, особливостей навчання в школах природничо-математичного профілю; порівняльно-зіставний аналіз і узагальнення досвіду вчителів-словесників з метою визначення стану засвоєння мови учнями профільної ланки;

емпіричні: проведення зрізів знань умінь і навичок учнів на різних етапах експериментального навчання, констатувальний експеримент з діагностичною метою; індивідуальні й групові бесіди, спостереження й аналіз результатів навчальної діяльності

учнів старших класів природничо-математичного профілю для визначення стану й перспектив методики навчання української мови в школах природничо-математичного профілю;

методи статистичного аналізу: якісний і кількісний аналіз результатів навчання для обробки експериментальних результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося упродовж 1997-2005 рр. на базі спеціалізованих шкіл природничо-математичного профілю та загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня у класах відповідного профілю. У констатувальному та формувальному експериментах брали участь школи (класи) природничо-математичного профілю м. Луганська (школи №№25, 42, 44, 57), Луганської області (Красноріченська середня школа Кременського району, Кіровська, Лисичанська, Лутугінська багатопрофільні гімназії), школа-ліцей №8 м.Севастополя, гімназія №20 ім. Б.Лавреньова м.Херсона, фізико-математичний ліцей м.Черкас.

Основні етапи дослідження.

Перший етап дослідження (1997 – 1998 рр.) – вивчення вихідних положень філософії, соціології, лінгвістики, соціолінгвістики, психології, психолінгвістики, педагогіки, лінгводидактики, що виступають теоретико-методологічною основою диференціації змісту навчання української мови залежно від профілю шкіл. Результати цього етапу відображені у виступах на науково-практичних конференціях, семінарах учителів, у лекціях для студентів-філологів та вчителів-словесників.

На другому етапі дослідження (1999 – 2000 рр.) проведено діагностику та проміжні зрізи знань, умінь і навичок учнів, що дало змогу визначити рівні готовності учнів 10-х класів до експериментального навчання, розпочати перевірку ефективності запропонованої програми. Методика навчання української мови в школах (класах) природничо-математичного профілю репрезентувалася в межах спецсемінару „Особливості навчання української мови в профільних класах” для студентів-філологів, лекцій для вчителів. Результати дослідження висвітлено в статтях, доповідях на науково-практичних конференціях, виступах перед учителями.

Третій етап дослідження (2000 – 2003 рр.) передбачав проведення дослідно-експериментального навчання, розробку програм спецкурсів для загальноосвітніх навчальних закладів III-

го ступеня природничо-математичного профілю. На цьому етапі створювався методичний комплект, що містить підручник для старших класів нефілологічного профілю, дидактичний матеріал, робочі зошити-посібники для 10, 11-х класів „Рідна мова”, „Українська мова”, текстовий матеріал на різних носіях (аудіозаписи, записи радіопередач, відеофрагменти для аудіювання).

Четвертий етап дослідження (2003 – 2005 рр.) пов’язаний з перевіркою ефективності дослідно-експериментального навчання в школах (класах) природничо-математичного профілю. Проведено кількісно-якісний аналіз здобутих результатів формувального експерименту. Завершено розробку електронного варіанта посібника „Українська мова” для учнів старших класів природничо-математичного профілю та матеріалів для організації диференційованої перевірки знань, умінь і навичок учнів. На цьому етапі аналізувалися й узагальнювалися результати дослідження, формулювалися висновки.

Наукова новизна одержаних результатів: *уперше* обґрунтовано теоретико-методологічні засади методики навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах III-го ступеня природничо-математичного профілю; *уточнено* лінгводидактичні засади навчання української мови в профільній ланці: принципи, підходи, зміст і технологію навчання, поняття „профільне навчання української мови”, „комунікативна компетентність учнів шкіл природничо-математичного профілю”; *набули подальшого розвитку* проблеми вдосконалення вмінь мовленнєвої діяльності старшокласників (аудіювання, читання, говоріння, письмо в умовах профільного дискурсу) та підвищення рівня їхньої правописної грамотності відповідно до визначених напрямів реалізації мовленнєвої змістової лінії.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковій розробці ключових питань теорії навчання української мови в школах природничо-математичного профілю: уточненні принципів, підходів, визначенні напрямів взаємодіяльності між учителями та учнями, розробці змісту, удосконаленні технології навчання. Результати дослідження можуть слугувати базою для подальшого вдосконалення теорії навчання української мови в профільній ланці.

Практичне значення дослідження визначається тим, що основні його теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані в процесі удосконалення методики навчання української мови в профільній ланці: створенні шкільних програм, підручників, посібників; організації педпрактики. Матеріали дослідження можуть слугувати вчителям профільних шкіл, викладачам методики навчання української мови у вищих педагогічних закладах освіти та використовуватися на курсах підвищення кваліфікації вчителів.

Особистий внесок здобувача в досягненні наукових результатів зумовлений власним підходом до розробки методики навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю (принципів, підходів до навчання, форм, методів, засобів) та виявився в написанні розділів „Вступ”, „Орфоепія”, „Числівник”, „Елементи риторики” до підручника „Українська мова” для учнів старших класів нефілологічного профілю, словникових статей з лінгводидактичною термінологією у „Словнику-довіднику з української лінгводидактики”, розділів „Практикуму з методики навчання української мови”, доборі дидактичного матеріалу до практичних занять з курсу методики навчання української мови та самостійної роботи студентів під час педагогічної практики в школах різного типу, у підготовці та проведенні спецкурсу для студентів „Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах нового типу”.

Вірогідність і надійність одержаних результатів дослідження забезпечується: 1) методологічною обґрунтованістю вихідних положень; 2) поетапною підготовкою і проведенням експерименту з використанням методів, адекватних предмету й завданням дослідження; 3) результатами експериментальної перевірки розроблених положень і рекомендацій, поєднанням якісного й кількісного аналізу емпіричних даних; 4) упровадженням розробленої методики в практику роботи шкіл, а також апробацією результатів дослідження на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях.

Апробація та впровадження результатів дисертації.

Попередні результати дослідження доповідалися автором на конференціях: “Соціально-педагогічне забезпечення гуманітарної освіти спеціаліста технічного профілю” (Черкаси, 1999),

всеукраїнській “Проблеми гуманізації цілісного педагогічного процесу в умовах реформування загальної середньої освіти” (Луганськ, 2001), “Актуальні проблеми менталінгвістики” (Черкаси, 2001), регіональних “Образне слово Луганщини” (Луганськ, 2002-2004), “Особливості навчання української мови в південно-східному регіоні” (Луганськ, 2002), Всеукраїнській “Освітньо-виховний потенціал української мови як державної: реалії й перспективи”(Херсон, 2002), Тагієвських читаннях (Баку, 2002), міжнародній “Проблеми загальномовної та ареальної семантики” (Луганськ, 2003), „Громадянське виховання молоді засобами мови та літератури” (Полтава, 2003), „Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики вищої школи” (Черкаси, 2003), міжнародній „Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті” (Луганськ-Москва, 2003), всеросійській „Педагогическое наследие К.Д.Ушинского и современные проблемы модернизации образования” (Москва, 2004), „Теорія і практика мовленнєвої діяльності: стан і перспективи” (Херсон, 2004), всеукраїнській „Українська література: стан вивчення в сучасній школі, проблеми, перспективи” (Луганськ, 2004), Всеукраїнському методологічному семінарі „Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи” (Глухів, 2004), науково-практичних читаннях „Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти вивчення” (Черкаси, 2005) та щорічних наукових читаннях ЛНПУ імені Тараса Шевченка, курсах підвищення кваліфікації вчителів-словесників.

Матеріали дослідження впроваджено в навчальний процес Луганської спеціалізованої школи № 57 (довідка № 270/19 від 27.05.2004), Лутугінської багатoproфільної гімназії (довідка № 222 від 1.06. 05), Херсонської гімназії ім.Б.Лавреньова, фізико-математичного ліцею м.Черкас (довідка № 33 від 06.05.05), школи-ліцею №8 м.Севастополя (довідка № 133 від 20.05. 2004).

Публікації.

За результатами дослідження автором опубліковано 49 праць, зокрема: 1 монографія (одноосібно), 1 підручник, 9 навчально-методичних посібників, 29 статей у наукових журналах та збірниках наукових праць, з них 22 у фахових виданнях, 9 тез.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що містить 415 найменувань з них 13 іноземною мовою, і додатків.

Зміст дисертації викладено на 417 сторінках (з них 390 сторінок основного тексту). У роботі вміщено 19 таблиць, 7 схем, 1 діаграма.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, концептуальну ідею, гіпотезу, методи дослідження, з'ясовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення, подано відомості про апробацію.

У першому розділі **“Теоретико-методологічні засади навчання української мови в освітніх закладах природничо-математичного профілю”** досліджено роль філософських, соціолінгвістичних, лінгвістичних, психологічних, педагогічних, лінгводидактичних чинників навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю.

Опрацювання філософських джерел з проблеми дослідження (В.Біблер, І.Зязюн, В.Лутай, С.Клепко, В.Кремій, Л.Сіднев та ін.) дало змогу виявити загальні тенденції вітчизняної освіти, серед яких найбільш значущими є відкритість системи, інтеграція до світових структур, варіативність, неперервність, перехід до профільного навчання. Це знайшло відображення в лінгводидактиці, насамперед у відповідній ієрархічній структурі знань з української мови, зміні акцентів у визначенні провідних напрямів навчально-виховного процесу.

На основі аналізу соціолінгвістичних студій (Л.Масенко, О.Муромцева, Л.Ставицька, М.Степаненко, Н.Шумарова), власних спостережень було визначено, що причиною недостатнього володіння учнями українською мовою є невеликий словниковий запас.

Аналіз лінгвістичної літератури з проблеми дослідження (Ф.Бацевич, П.Білоусенко, А.Грищенко, Л.Мацько, М.Плющ, О.Селіванова, О.Сербенська, Л.Струганець) допоміг виділити основні тенденції оновлення змісту шкільної мовної освіти. Під впливом соціального замовлення й сучасної лінгвістичної парадигми змінюються мета і зміст навчання української мови в школах природничо-математичного профілю, що зумовлює введення в навчальний процес методично адаптованих відомостей зі стилістики, риторики, лінгвістики тексту, комунікативної лінгвістики.

Опрацювання психологічних студій (Б.Ананьєв, І.Зимня, О.Леонтьєв та ін.) дало змогу дійти висновку, що в центрі системи навчання української мови знаходиться суб'єкт навчання – старшокласник з особливим поєднанням психічних рис.

Вивчення лінгводидактичних джерел (О.Біляєв, Т.Донченко, С.Караман, В.Мельничайко, М.Пентиліук, К.Плиско) та педагогічні спостереження переконують, що традиційна методика навчання української мови не забезпечує необхідного рівня володіння українською мовою учнями старших класів природничо-математичного профілю, оскільки недостатньо враховує умови професійно орієнтованого засвоєння мови, передусім використання текстів відповідної тематики, засвоєння термінологічної лексики, моделювання профільно орієнтованих комунікативних ситуацій тощо.

Альтернативою традиційній методиці вважаємо комунікативно-когнітивну методику навчання української мови, що посилює практичну спрямованість змісту предмета „Українська мова”; передбачає зміну акцентів у навчальній діяльності з перевагою її креативних видів. Комунікативно-когнітивна методика навчання української мови побудована на положеннях, висвітлених у працях Т.Донченко, В.Мельничайка, Г.Онкович, Л.Паламар, М.Пентиліук, лінгвістичних студіях Ф.Бацевича, В.Дроздовського, С.Єрмоленко, А.Зеленька, М.Кочергана, Л.Лисиченко, Л.Мацько, М.Плющ, О.Потебні, О.Федик, Г.Яворської.

Реалізація обґрунтованих нами концептуальних положень зумовила виділення таких часткових лінгводидактичних принципів, як принцип стимулювання самоосвіти й самостійності в навчанні, принцип проблемно-ситуативної організації навчання, принцип урахування життєвої перспективи, принцип комплексного розвитку всіх сфер особистості учня – когнітивної, емоційно-вольової, етичної, принцип спільної діяльності педагога й учнів, принцип актуалізації результатів навчання, позалінгвальний.

У розділі обґрунтовано необхідність дотримання психологічного, особистісного, психолінгвістичного, загально-дидактичного, системно-лінгвістичного, професійно спрямованого, комунікативно-діяльнісного, функціонально-стилістич-

ного, соціокультурологічного підходів, органічне поєднання яких сприяє формуванню мовної особистості випускника шкіл природничо-математичного профілю. Розкрито можливості особистісного підходу – найважливішої умови реалізації внутрішнього потенціалу учнів з метою активізації їхньої пізнавальної діяльності. Це реалізувалося насамперед у доборі відповідного дидактичного матеріалу, форм, методів і засобів навчання, що спонукали учнів до самостійної дослідницької діяльності.

Дотримання психолінгвістичного підходу зобов'язує зважати на своєрідність навчання предмета в експериментальних школах з російською мовою викладання, що відображено в меті, завданнях, змісті курсу, доборі форм і методів навчання.

Загальнодидактичний підхід синтезує врахування загальнодидактичних принципів навчання – науковості, доступності, системності й послідовності, спадкоємності тощо.

Наголошено на тому, що професійно спрямований підхід урахує експліцитну та імпліцитну професіоналізацію курсу, що забезпечується формуванням стійкої мотивації до вивчення предмета, профільною орієнтацією ситуативних завдань, добором відповідного дидактичного матеріалу, збагаченням словника учнів термінологічною лексиною.

Пріоритетними є комунікативно-діяльнісний та функціонально-стилістичний підходи, що зумовлюють засвоєння мови в її комунікативній функції на основі залучення учнів до спілкування з під час моделювання різноманітних комунікативних ситуацій на основі екстралінгвістичних чинників.

Значну роль відіграє соціокультурологічний підхід, що допомагає репрезентувати відомості про матеріальну й духовну культуру українського народу, соціокультурні стереотипи мовленнєвого спілкування.

На цих підходах будується навчання української мови в профільній ланці, що передбачає інтелектуальний розвиток учнів за рахунок зменшення репродуктивної діяльності; моделювання навчальних ситуацій, які спонукають до різних видів мовленнєвої діяльності; збільшення питомої ваги завдань, що стосуються пояснення подій, явищ, вчинків людей та способів і засобів їх мовного зображення.

У другому розділі „Концептуальні засади реалізації мовної змістової лінії в профільній ланці” проаналізовано чинні програми щодо забезпечення профільної мовленнєвої підготовки старшокласників, визначено особливості відбору змісту навчання для цього контингенту учнів, доведено необхідність створення спеціальної програми для шкіл (класів) природничо-математичного профілю, розкрито своєрідність опрацювання розділів шкільного курсу української мови в старших класах природничо-математичного профілю.

Відповідно до сучасної соціолінгвістичної парадигми розкрито зміни в змісті й обсязі навчального матеріалу у зв'язку з багатоаспектним трактуванням мови (у мові відбито історію, ментальність, світобачення і світовідчуття народу; мова є засобом, за допомогою якого формується мовна картина світу учня). Це зумовлює введення нових, передусім комунікативно орієнтованих тем до програми, зокрема методично адаптованих відомостей зі стилістики, риторики, культури мовлення.

Змістова частина української мови як навчального предмета має забезпечити готовність випускників до подальшого навчання, самоосвіти, активної участі в громадському, виробничому, культурному житті держави. Проте курс української мови в середніх освітніх закладах природничо-математичного профілю характеризується рядом своєрідних ознак, що передусім стосуються змісту й технології навчання.

В основі змісту навчання української мови в середніх освітніх закладах природничо-математичного профілю лежать базові положення концепції навчання державної мови в школах України, Державного стандарту базової і повної середньої освіти. Своєрідність нашої концепції відбору змісту навчання складають такі чинники: обов'язкове вивчення української мови на третьому ступені; перерозподіл навчального матеріалу в межах курсу з метою уникнення перевантажень учнів і дублювання навчального матеріалу; послідовна реалізація системного, психологічного, особистісного, психолінгвістичного, комунікативно-діяльнісного, функціонально-стилістичного, професійно спрямованого, соціокультурологічного підходів до навчання; експліцитна та імпліцитна професіоналізація курсу; впровадження регіонального компонента, під яким розуміємо систематичне й послідовне

включення в навчальний процес місцевого мовного матеріалу з метою кращого засвоєння лінгвістичного програмового матеріалу; підвищення інтересу учнів до вивчення української мови. У навчанні мови, як і інших предметів, опора робиться на інтелектуальний потенціал учнів. Важливим критерієм відбору лінгвістичного матеріалу стає його потенціал у формуванні мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентності учнів.

Піднесенню мовленнєвої культури випускника, виробленню умінь користуватися мовними засобами в різних сферах спілкування й життєвих ситуаціях сприяють знання стилістики. Ми спираємося на ідею наскрізного навчання стилістики, що вимагає міжрівневого зв'язку в засвоєнні стилів і стилістичних ресурсів української мови, обґрунтовану в лінгводидактичних студіях М.Пентилюк. Услід за дослідницею виходимо з того, що робота над стилями мови є необхідним елементом усіх уроків української мови. Відомо, що стилістика мотивує використання мовних засобів залежно від ситуації спілкування. Повторення лінгвістичних відомостей дає змогу показати учням стилістичні можливості одиниць усіх мовних рівнів. Так, під час повторення й узагальнення відомостей з фонетики в старших класах природничо-математичного профілю вдосконалюються знання учнів про звукову систему української мови, опановуються методично адаптовані відомості з фоностилістики, необхідні для правильної побудови власних висловлювань усіх стилів мовлення, формуються стійкі фонетико-орфоепічні вміння й навички.

Робота, спрямована на усунення орфоепічних помилок, здійснюється шляхом свідомого засвоєння літературної норми, використання артикуляційно-зіставних і аналітико-синтетичних прийомів, зокрема, фонетичного аудіювання, наслідування зразка, показу смислорозрізнявальної ролі звуків тощо. Систематичне розосереджене застосування орфоепічних вправ на уроках української мови сприяє формуванню в російськомовних учнів культури усного мовлення.

Вивчення будь-якої мови вимагає систематичної й послідовної роботи над засвоєнням її лексичного багатства, зокрема термінологічної лексики, що сприяє виробленню позитивної мотивації навчання мовних одиниць як засобу професійного спілкування.

Під час опанування морфології в старших класах природничо-математичного профілю переважає новий аспект – вивчення частин мови з погляду їх функцій у різних умовах спілкування, насамперед професійних, а також формування умінь і навичок комунікативно виправдано використовувати мовні засоби в мовленні. Важливо не зупинитися на формальному показові частин мови, а висвітлити їхні виражальні можливості, що визначають використання різних частин мови в певних стилях мовлення.

Опанування учнями синтаксичних відомостей у 8-9-х класах сприяє формуванню умінь і навичок уживання різноманітних синтаксичних конструкцій у власному мовленні, ураховуючи їх виражальні можливості, що визначає стильову й ситуативну закріпленість цих конструкцій. Вивчення синтаксису в 11-ому класі має переважно практичну спрямованість.

Уведення відомостей з риторики спрямоване на формування мовленнєвої поведінки випускника. Під час навчання мови особлива увага приділяється майстерності виступу, підготовці й проведенню бесіди, дискусії, диспуту, суперечки, переговорів тощо, що сприяє формуванню умінь і навичок публічного мовлення - основи фахового іміджу представника будь-якої професії.

У третьому розділі „**Напрями реалізації мовленнєвої змістової лінії програми в середніх освітніх закладах III-го ступеня природничо-математичного профілю**” висвітлено основні напрями, що стосуються навчання старшокласників рецептивних, продуктивних видів мовленнєвої діяльності, а також удосконалення їхньої правописної грамотності.

Набуває особливої актуальності стимулювання рецептивної й продуктивної мовленнєвої діяльності учнів, спонування їх до виконання комунікативних завдань, що є важливою умовою й необхідним компонентом процесу праці, пізнання й орієнтації людини у світі.

У розділі обґрунтовано таку закономірність мовленнєвої підготовки учнів: сформованість належним чином аудіативних умінь і навичок є основою вдосконалення інших видів мовленнєвої діяльності. Проаналізовано психологічні засади удосконалення аудіативних умінь учнів, що дало змогу визначити умови

ефективної роботи з аудіотекстами, диференціювати вправи для підготовки до аудіювання та з'ясувати їх дидактичні функції.

Набуває актуальності питання розвитку навичок читання на уроках української мови в школах природничо-математичного профілю. Розвинені навички читання забезпечують перехід до інших способів використання тексту в процесі розвитку мовлення учнів: переказу прочитаного чи почутого, висловлення власних думок (твір, рецензія, лист тощо). Отже, удосконалюючи уміння сприймати текст, учитель формує уміння конструювати текст. Ефективним видом роботи є читання професійно орієнтованих текстів, науково-популярної лінгвістичної літератури, що, з одного боку, сприяє поглибленню знань учнів, з іншого – удосконаленню читацьких умінь, і відповідно забезпечує реалізацію між-предметних зв'язків та формування мовної компетентності учнів. Однією з умов формування стійких читацьких умінь і навичок є систематичність упровадження цього виду мовленнєвої діяльності на уроках української мови у процесі спеціальних вправ, що удосконалюють зорове сприйняття текстового матеріалу під час різних видів читання, складання конспекту, плану, реферату, тез тощо.

Одним з основних професійних умінь є уміння спілкуватися. Психологи (І.Зимня, О.Леонтєв, Н.Менчинська та ін.) відзначають, що його формуванню сприяє наявність певних здібностей – вербальна пам'ять, розвинені до автоматизму механізми миттєвого відбору потрібних мовних засобів, комунікабельність тощо. Отже, на уроках української мови в старших класах розвиток цих здібностей повинен стати провідним напрямом взаємодіяльності вчителя й учнів.

З метою якісного структурування висловлювань необхідна систематична цілеспрямована мовленнєва практика, що ґрунтується на вмінні вибирати потрібні слова, конструкції з урахуванням умов ситуації спілкування. Чергування різних форм мовленнєвої комунікації підвищує рівень мотивації мовленнєвих дій.

Важливу роль на уроках української мови посідає імітаційне моделювання професійно орієнтованих ситуацій, завдяки чому учень потрапляє в умови, наближені до реальних, де він має змогу об'єктивно оцінити свої знання й можливості, переконатися в

необхідності їх збагачення й поглиблення. Імітаційне моделювання ситуацій сприяє зміцненню інтересу учнів до майбутньої професії. У цьому випадку навчання здійснюється за допомогою чергування різноманітних зразків монологічного й діалогічного мовлення, побудові на основі одного тексту монологічного й діалогічного висловлювання з різними комунікативними настановами. Старшокласники в кожній конкретній ситуації повинні радитися один з одним, погоджуватися, заперечувати, слухати співрозмовника тощо. Формування в учнів умінь відстоювати власні погляди, висловлювати припущення, аргументувати думки сприяє удосконаленню монологічного мовлення.

Залучення учнів до імітаційного моделювання ситуацій, що вимагає від них толерантності, гнучкості, мобільності, дотримання норм етикету тощо, розвиває діалогічне мовлення.

Рольові інтерактивні ігри, що орієнтують на різноманітні життєві ситуації, допомагають наблизити учнів до умов реальної комунікації і сформувати необхідні для сучасної людини комунікативні вміння й навички. У спілкуванні інтенсивніше розвиваються такі інтелектуальні й емоційні якості, як стійкість уваги, уміння її розподіляти, спостережливість, пам'ять, уява, здатність аналізувати діяльність партнера, бачити її мотиви, мету тощо. У процесі спілкування виховується культура емоцій і почуттів, здатність керувати своєю поведінкою. Отже, необхідно вибрати правильну стратегію навчання української мови в старших класах, основну ознаку якої визначаємо як діалогізм. Діалог розглядаємо як взаємодію вчителя й учнів – рівноправних суб'єктів навчального процесу, взаємодію учнів між собою, що забезпечує не тільки розвиток творчої пізнавальної активності учнів, а й підвищення рівня майстерності словесника – організатора навчального діалогу. Під час організації діалогу, орієнтуючи учнів на участь у ньому, педагог використовує різноманітні форми, методи й прийоми колективної праці (робота в парах, робота в групах, метод проєктів тощо), що стають одним із шляхів індивідуалізації навчання.

Останнім часом у зв'язку із соціальними перетвореннями в країні особливий інтерес викликає ділова риторика. До найбільш значущих риторичних жанрів належать ділові переговори та ділова

бесіда в усіх своїх різновидах. Цілеспрямоване навчання ділового спілкування як компонента професійної діяльності доцільно починати в старших класах, оскільки в цьому віці відбувається професійне самовизначення особистості, її активне соціальне формування, підготовка до самостійного дорослого життя. Такі риторичні жанри, як ділові переговори, ділова бесіда належать до жанрів підготовленого мовленнєвого спілкування, отже, вільному оволодінню ними можна й треба спеціально навчатися. Це зумовлює введення до змісту навчання української мови елементів риторики.

Особливістю сучасного етапу методики розвитку зв'язного мовлення учнів є звернення до тексту як найвищої комунікативної одиниці. Кінцевим результатом роботи має стати креативна діяльність учнів: створення комунікативно орієнтованого власного тексту в процесі навчальної, трудової, громадської, побутової діяльності.

Узагальнені уміння текстосприйняття й текстотворення формуються як взаємопов'язані та взаємозумовлені. Правильне, повне сприйняття чужого тексту передбачає конструювання власного висловлювання. Отже, удосконалення уміння текстосприйняття створює умови для функціонування текстотворчих умінь.

Чинні програми спрямовують на жанри монологічного мовлення, що значною мірою сприяють саморозкриттю особистості. Серед них – перекази, твори, відзиви, рецензії, листи тощо. Їх підготовка в старших класах природничо-математичного профілю набуває особливого значення, оскільки уміння переказувати й створювати подібні тексти необхідні учням на уроках інших дисциплін та в повсякденному житті. Робота над переказами має забезпечувати стійку мотивацію сприйняття й адекватного відтворення професійно орієнтованих текстів.

Написання твору є завершальним етапом у низці попередніх вправ, представлених аналізом тексту-взірця, переказом. Аналіз тексту-взірця готує учнів до якісного сприйняття та адекватного його відтворення, що своєю чергою стає підґрунтям до написання твору.

У школах природничо-математичного профілю гостро стоїть проблема підвищення правописної компетентності старшоклас-

ників. Аналіз фахової літератури, спостереження над процесом навчання української мови, власний досвід дають підстави стверджувати, що правописні навички формуються в тісному взаємозв'язку з мовленнєвими навичками в процесі розвитку мовлення учнів.

У старших класах, коли учні вже опанували систематичний курс мови в основній школі, є всі підстави для організації комплексної роботи з текстом, наприклад: поясніть відомі вам орфограми й пунктограми; сформулюйте самостійно завдання, спрямовані на повторення орфографії; поясніть важкі орфограми тощо. У цьому випадку учень справді стає співавтором уроку, отже, є всі підстави говорити про співтворчість учителя й учнів. Крім того, текст дає змогу виявити функції того чи іншого мовного явища.

Важливою складовою уроків української мови в старших класах природничо-математичного профілю є орфографічно-пунктуаційний практикум, під яким розуміємо систематичне застосування окремих речень чи текстів на певну орфограму чи пунктограму. Критеріями відбору дидактичного матеріалу служить передусім частотність уживання орфограм і пунктограм у писемному мовленні.

Новим засобом навчання є робочі зошити (зошити-посібники, зошити з друкованою основою), що разом із підручниками становлять навчальний комплект для успішного формування в учнів мовних і мовленнєвих умінь і навичок. У розділі описано методику використання робочого зошита, електронних програм, упровадження різних видів орфографічних вправ у старших класах природничо-математичного профілю.

Четвертий розділ „Технологія навчання української мови” висвітлює особливості використання форм, методів, засобів навчання.

Основною формою навчання української мови в школах природничо-математичного профілю є урок – інструмент виховання й розвитку особистості. Урок української мови в старших класах природничо-математичного профілю має низку особливостей, що визначаються метою й завданнями вивчення предмета в цих навчальних закладах, особливостями контингенту учнів, змістом навчання, системою методів і прийомів, кількістю

годин, відведених на опанування учнями українською мовою, використанням засобів навчання, а також місцем розташування та типом школи (сільська чи міська, школа з російською чи українською мовою навчання) тощо.

Найпоширенішими в старших класах є уроки узагальнення й систематизації вивченого, повторення теми або розділу, що зумовлено спрямованістю завершального етапу засвоєння курсу мови на удосконалення основних мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів. Збільшується питома вага нетрадиційних уроків – лекцій, семінарів, практикумів, заліків тощо, спрямованих на формування в учнів профільної школи вмінь творчо використовувати знання з української мови.

Розв'язання провідних розвивальних і виховних завдань у системі навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю вимагало розгляду проблеми методів навчання в системі “мета – зміст – метод – результат”. При цьому в центрі уваги виступала мета як результат, що прогнозується, а зміст і метод розглядалися як засіб і спосіб досягнення мети. Критерієм ефективності методу є результат, для досягнення якого найбільш прийнятними виявилися інтерактивні методи навчання. Показано особливості застосування традиційних методів навчання з урахуванням профілю школи (класу), а також інтерактивних методів, зокрема мозкового штурму, роботи в парах, групах, методу проектів, мікрофона, ток-шоу та ін.

Формуванню творчого інтересу учнів, підвищенню ефективності навчально-виховного процесу сприяло комплексне використання методів і засобів навчання, підпорядковане навчальній, розвивальній та виховній меті уроку. Відтак у школах природничо-математичного профілю ефективною була інтегруюча група засобів – навчально-методичний комплект (програми, підручники, посібники, зошити з друкованою основою, збірники вправ і завдань, диктантів, переказів, словники, енциклопедії). Відповідно до сучасного рівня науки оновлювався традиційний дидактичний (роздавальний) матеріал (спеціальні картки, документальні фотомалюнки, листівки тощо), наочність (опорні та узагальнюючі таблиці, схеми, лінгвістичні карти, репродукції картин тощо) і технічні засоби навчання (магнітофон, відеоманітофон, навчальне телебачення, комп'ютер).

Особливе місце серед засобів навчання української мови в профільній школі посідали вправи, що створювали для учнів умови пошуку, дослідження, розв'язання проблеми. До них належать такі типи вправ: аналітичні, пов'язані з аналізом функцій мовних одиниць на основі текстового матеріалу; асоціативні, що спонукають учнів до виявлення емоційно-почуттєвого ставлення до тексту й навчального матеріалу, що досліджується на його тлі; когнітивно-розвивальні, що складаються на основі тексту з фоновим національним компонентом таким чином, щоб поряд із удосконаленням знань, умінь і навичок учнів забезпечити одночасно формування української мовної картини світу, соціокультурної компетенції; креативно-дослідницькі, що передбачають залучення учнів до творчості через пошук, шляхом створення й розв'язання проблемних ситуацій, спрямовані на формування інтелектуально-креативних якостей учнів: мовного чуття, дару слова, мислення, мовлення, уяви, уваги, спостережливості тощо.

Одним із широко вживаних засобів навчання української мови виявився текстовий дидактичний матеріал, тематично орієнтований на майбутню професію учнів. Робота з професійно орієнтованими текстами дозволяла залучити учнів до продуктивних видів мовленнєвої діяльності, що допомагають сформуванню професійно орієнтовану особистість.

Важливу супровідну роль відігравали наочність, словники, довідники, що забезпечували зорову підтримку сприйняття та розуміння інформації, збагачення словникового запасу, формування соціокультурної компетенції учнів. У школах (класах) природничо-математичного профілю ефективним інструментальним засобом став комп'ютер, що давав змогу залучати інформаційний банк, структурувати навчальний матеріал; сортувати великі обсяги інформації, орієнтуватися в них, представляти результати в наочній формі тощо. Великі можливості надавав Інтернет: робота з різноманітними виданнями, відвідування у віртуальному режимі музеїв, картинних галерей тощо. Проте сучасне програмне забезпечення з української мови потребує подальшої розробки та удосконалення. Можливість бачити в різних фактах мови їх загальні й індивідуальні якості пов'язуємо з моделювальними програмами.

Комплексне використання форм, методів і засобів навчання, підпорядкованих навчальній, розвивальній та виховній меті уроку, сприяє формуванню потреби у вивченні української мови, формуванню духовного світу учнів, світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів; виробленню вмій орієнтуватися в потоці різноманітної інформації українською мовою; розвиткові вмій вільно й комунікативно доречно спілкуватися в різних сферах, ситуаціях мовлення, удосконаленню базових знань і комунікативних умій і навичок; формуванню навичок самостійної навчальної діяльності, розвиткові інтелектуальних творчих здібностей учнів.

У п'ятому розділі „Експериментально-дослідне навчання за розробленою методикою” визначено рівні готовності старшокласників до навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю, викладено зміст і завдання формувального експерименту, принципи побудови експериментальної програми, етапи дослідного навчання, описано хід і результати експерименту.

Констатувальний зріз передбачав розв'язання таких завдань: виявити обсяг, якість засвоєння теоретичних відомостей з мови, набутих у 5-9-х класах, рівень сформованості комунікативних умій і навичок старшокласників; установити мотиви оволодіння учнями українською мовою, з'ясувати адекватність самооцінки рівня своєї комунікативної компетентності, виявити об'єктивні й суб'єктивні труднощі засвоєння мовленневознавчих понять та їх застосування. До завдань констатувальних зрізів відносили аналіз причин низької грамотності випускників шкіл природничо-математичного профілю, визначення шляхів і засобів запобігання їм.

Узагальнені результати констатувального зрізу показали, що більшість старшокласників (пересічно 78 %) усвідомлюють необхідність спілкування українською мовою. Важливе значення відіграють прагматичні потреби: якщо учні планують продовжувати освіту у вищих навчальних закладах, то вони намагаються використовувати українську мову в спілкуванні (за наслідками опитування пересічно 10 %).

На цій підставі нами виділені рівні готовності старшокласників до навчання української мови на завершальному

етапі (10-11 класи), що виявляють сформованість мотивації навчання державної мови, рівень практичного опанування нормами української літературної мови, оволодіння різними стилями й жанрами мовленнєвих висловлювань, обсяг словникового запасу для реалізації комунікативних намірів.

Високий рівень (виявили пересічно 8% учнів) передбачав сформованість усвідомленої стійкої мотивації у вивченні української мови, розуміння відповідальності за свою мовленнєву поведінку, вміння вільно спілкуватися в будь-якій мовленнєвій ситуації, досягати комунікативної мети, вміння виявляти креативні здібності під час спілкування.

Достатній – усвідомлення учнями необхідності вивчення української мови, вільне оперування навчальним матеріалом, грамотне користування усною й писемною формами мовлення в різноманітних життєвих ситуаціях, перевага грамотних, упевнених репродуктивних дій у процесі мовленнєвого спілкування. Такий рівень виявило 25% учнів.

Середній – розуміння важливості вивчення української мови, здатність учня зв'язно висловлюватися, але відсутність готовності виконувати завдання, що вимагають застосування креативних умінь, стилістична недосконалість мовлення, наявність орфографічних і пунктуаційних помилок у текстах. Виявило пересічно 45% учнів.

Низький – нерозуміння відповідальності за власну мовленнєву поведінку, фрагментарна репродукція засвоєної інформації, наявність значної кількості помилок у текстах – показало 22 % учнів.

Наслідки констатувального зрізу дали підстави для створення когнітивно-комунікативної моделі поетапного дослідного навчання за розробленою програмою, що побудована з урахуванням засвоєння учнями базових лінгвістичних знань і мовленнєвих понять, формування відповідних умінь і навичок, вікових особливостей школярів: I етап – засвоєння десятикласниками мовленнєвих понять, необхідних для створення власних висловлювань; II етап – удосконалення умінь і навичок текстосприйняття та текстоутворення; III етап – перевірка рівня засвоєння учнями мовленнєвих понять та сформованості умінь і

навичок створювати власні висловлювання залежно від ситуації спілкування.

Результативність роботи учнів перевірялася під час аналізу текстів різного типу, стилю й жанру мовлення, а також написання переказів або творів, складання усних повідомлень.

Перший етап проведення формувального експерименту показав, що ефективному оволодінню учнями мовленнєвими поняттями на уроках вивчення лінгвістичної теорії і розвитку зв'язного мовлення сприяє використання різних засобів навчання, які активізують мисленнєву та мовленнєву діяльність учнів, і виконання усних і писемних пропедевтичних вправ репродуктивного й репродуктивно-креативного характеру.

Другий етап формувального експерименту довів, що послідовне та систематичне використання тренувальних вправ різних видів, спрямованих на поглиблення знань учнів про мовленнєві поняття, а також усних і писемних креативно-дослідницьких вправ сприяє подальшому розвитку мовленнєвих умінь і навичок учнів.

Мовні знання і вміння стали підґрунтям для удосконалення в учнів мовленнєвих умінь і навичок. У зв'язку з цим значна увага приділялася систематизації й узагальненню теоретичних відомостей з фонетики, на яких формуються орфоепічні вміння й навички, необхідні для вироблення літературного мовлення; лексикології й фразеології, що сприяють формуванню словникового запасу учнів, виразності їхнього мовлення; граматики, які забезпечують правильне творення форм слів та їх уживання тощо. Особлива роль відводилася показові функцій мовних одиниць у мовленні. Отже, цей етап був узагальнювально-формувальним і характеризувався послідовним і систематичним узагальненням знань, умінь і навичок старшокласників з метою формування мовної особистості випускника профільної школи.

Значне місце на другому етапі дослідного навчання посідали усні вправи, тематично орієнтовані на профіль школи, спрямовані на удосконалення вмінь, що забезпечують: а) сприйняття висловлювань: орієнтуватися в ситуації та змісті спілкування, планувати власні мовленнєві дії, заглиблюватися в смисл висловлювання, здійснювати самоконтроль за сприйняттям мовлення; б) створення висловлювань: вміння орієнтуватися в

ситуації та змісті спілкування, планувати висловлювання, створювати усне висловлювання, тобто розвивати тему й головну думку, відбираючи з урахуванням комунікативної ситуації його зміст, тип мовлення, жанр, мовні засоби, здійснювати контроль за мовленням.

З метою актуалізації мовних відомостей учням пропонувалися опорні таблиці, схеми, лінгвістичні мініатюри, а також вправи інформаційного характеру, до завдань яких подавалися короткі пояснення й коментарі.

Третій етап засвідчив підвищення рівня мовленнєвої компетентності учнів старшого шкільного віку. У ході аналізу виконаних завдань було доведено позитивний вплив експериментальної методики на удосконалення рівня знань, умінь і навичок старшокласників: вони в цілому засвоїли мовленнєві поняття, необхідні для створення власних висловлювань, виявили вміння аналізувати тексти-взірці щодо визначення теми й основної думки тексту, комунікативного наміру автора з погляду доцільності використання виражально-зображувальних засобів, складати діалоги й монологи в усній та писемній формі відповідно до мовленнєвої ситуації, редагувати та коректувати їх.

Під час експерименту робота здійснювалася за трьома взаємопов'язаними напрямками. Мета першого напрямку полягала в навчанні старшокласників рецептивних видів мовленнєвої діяльності, необхідних у професійному спілкуванні. Це вимагало систематичного залучення учнів до аудіювання, читання.

Другий напрям стосувався розвитку продуктивних видів мовленнєвої діяльності учнів і полягав у тому, щоб на основі поглиблення знань учнів досягнути вдосконалення умінь і навичок, необхідних для створення власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних меті, ситуації спілкування, передбачав збагачення словника учнів термінологічною, власне українською лексикою.

Третій напрям орієнтовано на вдосконалення умінь оптимально використовувати засоби української мови в спілкуванні, він передбачав роботу над засвоєнням норм української літературної мови.

Найголовнішим засобом в експериментально-дослідному навчанні виявився текст. У процесі системного використання текстового матеріалу учні ознайомилися з характерними особливостями міжфразового зв'язку у висловлюванні, що сприяло глибшому розумінню чужих і створенню власних текстів. У роботі з текстом формувалася насамперед професійна, предметна, соціокультурологічна, мовна, комунікативна компетентність учнів.

Критеріями добору текстів стали актуальність, доступність, високий рівень їх інформативної насиченості, виховний потенціал тексту, наповненість дидактично значущими мовними одиницями відповідно до теми уроку, урахування психологічних особливостей реципієнтів – адресатів мовлення, досконалість відбору мовних одиниць у створенні тексту певного стилю мови, здатність тексту бути об'єктом пошукової діяльності учнів, спроможність тексту спонукати їх до словесного самовдосконалення. Пріоритет віддавався високохудожнім творам національного й світового, репрезентованого українською мовою мистецтва, та профільно орієнтованим текстам. Так, учням класів біологічного профілю для аудіювання й читання пропонувалися тексти про лікарів-письменників Ю.Єненка, Я.Кремінського, академіка В.Вернадського, дослідників Г.Висоцького, П.Луцького, І.Підоплічка; фізико-математичного профілю – про В.Глушкова, С.Корольова, М.Остроградського, І.Пулюя, І.Сікорського та ін.

Виділені критерії відбору текстів-взірців для аналізу, розроблені вправи й завдання дали змогу зробити процес навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю цілеспрямованим і ефективним.

Дослідне навчання засвідчило, що для правильної організації роботи важливе значення має не тільки зміст уроків, а й правильне планування, дотримання принципів навчання під час розробки системи творчих робіт, визначення взаємозв'язку між різними за типом уроками, урахування набутих учнями знань, умінь і навичок в основній школі тощо.

Порівняльну характеристику рівнів сформованості навчальних досягнень учнів представлено в діаграмі 1.

Діаграма 1.

Як видно з діаграми, учні експериментальних класів мають вищий рівень сформованості правописних умінь і навичок, рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності. Це свідчить про доцільність та ефективність розробленої нами методики навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю.

У ході експериментального дослідження встановлено, що формування мовної особистості старшокласників шкіл природничо-математичного профілю було результативним за таких умов:

- урахування соціологічних, лінгвістичних, психологічних, психолінгвістичних, лінгводидактичних, культурологічних чинників навчання української мови старшокласників;
- урахування індивідуальних особливостей учнів і своєрідності профілю школи;
- виявлення дидактичних засад навчання, що визначають технологію засвоєння програмового матеріалу;
- реалізації в процесі навчання ідеї позитивних мотиваційних настанов за рахунок включення відомостей про значення української мови в професійній діяльності людини;
- розробки змісту навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю з урахуванням психологічного, психолінгвістичного, особистісного, комунікативно-діяльнісного, функціонально-стилістичного, етно- та соціокультурологічного

підходів до навчання мови, що забезпечить формування мовної, мовленнєвої, комунікативної, культурологічної компетенцій учнів;

- відбору форм, методів, засобів навчання, розрахованих на постійне залучення учнів до активних форм спілкування;

чергування репродуктивних і креативних дій учнів у системі роботи через упровадження вправ на удосконалення аудіативних і читацьких умінь, розвиток текстотворчих умінь під час продуктивних видів мовленнєвої діяльності, формування правописних умінь і навичок.

Отже, дослідне навчання показало, що учні експериментальних класів краще засвоїли мовні й мовленнєві поняття, уміють аналізувати текст-взірець, орієнтуватися в мовленнєвій ситуації, збирати та систематизувати матеріал для висловлювання, будувати власні висловлювання, удосконалювати їх відповідно до реакції слухачів або читачів.

Дисертація завершується загальними висновками за результатами дослідження.

1. Особливе місце в школах природничо-математичного профілю за соціальною природою й суспільним значенням посідає українська мова. Провідне завдання вчителя-словесника полягає у вихованні мовної особистості, яка повно й ефективно формується в спеціально створеній системі навчання української мови. Під цією системою розуміємо сукупність послідовних, взаємозалежних впливів на учня засобами навчального предмета з урахуванням соціального середовища, що сприяє формуванню комунікативної, мовної, культурологічної компетентності учнів. Реалізацію системи в школах природничо-математичного профілю забезпечує комунікативно-когнітивна методика, зумовлена функціями мови, насамперед комунікативною та пізнавальною, побудована на лінгвістичних, психолінгвістичних, психологічних і лінгводидактичних засадах, спрямована на засвоєння мови через активізацію процесів пізнання учнями мовної картини світу.

2. В основі навчання української мови в школах природничо-математичного профілю лежать загальнодидактичні принципи, які мотивують доцільний вибір методів і прийомів

навчання, забезпечують належний рівень засвоєння змісту шкільного курсу мови, формування комунікативних умінь і навичок, та часткові принципи, спрямовані на виховання мовної особистості випускника профільної школи. Серед часткових виділяємо принцип стимулювання самоосвіти й самостійності в навчанні, принцип проблемно-ситуативної організації навчання, принцип урахування життєвої перспективи, принцип комплексного розвитку всіх сфер особистості учня – когнітивної, емоційно-вольової, поведінкової, принцип спільної діяльності педагога й учнів, принцип актуалізації результатів навчання, позалінгвальний.

3. Формування мовної особистості засобами предмета „Українська мова” впливає на розвиток соціальних, інтелектуальних, моральних якостей учня, передбачає врахування особистісного, психологічного, системно-лінгвістичного, психолінгвістичного, загальнодидактичного, комунікативно-діяльнісного, професійно спрямованого, функціонально-стилістичного та соціокурологічного підходів до навчання української мови. Поєднання цих підходів дає змогу організувати мовленнєву діяльність старшокласників на якісно новому рівні.

4. Курс української мови в середніх освітніх закладах природничо-математичного профілю характеризується низкою своєрідних ознак, що стосуються змісту, форм і методів навчання. Відповідно до мети навчання учні засвоюють не тільки закони мови, а й закономірності вживання мовних одиниць у різних комунікативних ситуаціях. Отримані знання сприяють виробленню умінь і навичок ефективного спілкування. Актуальною стала розробка спеціальної програми для 10-х – 11-х класів шкіл природничо-математичного профілю. Експериментальне навчання засвідчило доцільність опрацювання відомостей зі стилістики, риторики, культури мовлення в старших класах природничо-математичного профілю, взаємозв'язок і взаємозумовленість мовних і мовленнєвознавчих відомостей.

5. Освітня мета й завдання визначають провідні напрями взаємодіяльності вчителя-словесника, до яких відносимо навчання старшокласників рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності та удосконалення їхньої правописної грамотності.

6. Необхідною умовою ефективного формування мовної особистості є використання форм, методів, прийомів і засобів навчання, адекватних меті й змісту. У зв'язку з цим посилюється роль самостійної роботи учнів, до якої зокрема спонукає метод проєктів, набуває значущості застосування інших інтерактивних методів.

7. Важливим засобом навчання є профільно орієнтований текст як середовище функціонування мовних одиниць, що дає змогу залучити старшокласників до мовленнєвої діяльності, мотивує засвоєння лінгвістичної теорії, підвищує пізнавальний і виховний потенціал уроку.

8. Провідним вбачаємо системний вплив змісту, форм, методів і засобів навчання, адекватних меті й завданням вивчення української мови в школах природничо-математичного профілю. Систематичний і послідовний вплив зазначених чинників сприяє формуванню мовної особистості випускника шкіл природничо-математичного профілю – громадянина, який упевнено почуватися в різноманітних комунікативних ситуаціях, здатний репрезентувати себе через мовлення як особистість, шанує українську мову і стає носієм національних традицій.

9. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми мовної підготовки учнів шкіл природничо-математичного профілю. Подальшої розробки вимагають питання підготовки вчителів до роботи в школах природничо-математичного профілю, репрезентації мовної змістової лінії програми на електронних носіях, спілкування учня з персональним комп'ютером.

Публікації у фахових виданнях:

Монографія

1. Горошкіна О.М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю. Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 362 с.

Підручники, навчальні посібники

2. Українська мова: Підручник для учнів старших класів середніх навчальних закладів нефілологічного профілю та абітурієнтів / Галетова А.Г., Гайдаєнко І.В., Горошкіна О.М., Паламарчук О.С., Пентилук М.І. – К.: Ленвіт, 2003. – 272 с. (Гриф МОН України). (Автором розроблено зміст розділів

- "Вступ", "Орфоепія", „Числівник”, "Елементи риторики").
3. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах/ за ред. М.І.Пентилюк: С.О.Караман, О.В.Караман, **О.М.Горошкіна**, А.В.Нікітіна, І.В.Гайдаєнко. Т.Г.Окуневич, З.П.Бакум, Н.М.Дика. – К.: Ленвіт, 2003. – 302 с. (Гриф МОН України). (Автором розроблено розділи "Методика удосконалення мовних умінь і навичок та культури мовлення учнів старших класів", „Спецкурси та факультативні заняття з української мови”).
 4. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібник / За ред. М.Пентилюк: **О.Горошкіна**, Н.Єсаулова, О.Лук'янченко, Н.Мордовцева, А.Нікітіна, Л.Попова. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с. (Гриф МОН України). (Автором схарактеризовано 70 термінів).
 5. Ваш релетитор з української мови: Посібник. Видання 2-е. / Кол. авторів під керівн. М.Пентилюк: **О.Горошкіна**, О.Івашенко, С.Караман – К.: Ленвіт, 2003. – 72 с. (Гриф МОН України). (Автором розроблено тести до розділу „Орфографія”).
 6. **Горошкіна О.М.**, Рудіна О.М. Збірник диктантів для державної підсумкової атестації з української мови. – Луганськ, 2001. – 120 с. (особисто С.50-114). (Гриф МОН України). (Автором розроблено концепцію збірника, дібрано тексти диктантів для загальноосвітніх шкіл).
 7. **Горошкіна О.М.**, Попова Л.О. Збірник текстів для аудіювання на уроках української мови. 5-11 класи. –Луганськ: Шлях, 2001.– 24 с. Автором розроблено концепцію посібника, дібрано завдання для тематичних атестацій).
 8. **Горошкіна О.М.**, Колесникова Є.І. Рідна мова. Зошит-посібник для 10 класу з питаннями й завданнями для тематичних атестацій для шкіл з українською мовою навчання. – К.: Шлях, 2003. – 63 с. (Автором розроблено концепцію посібника, дібрано завдання з розділів "Лексикологія", "Морфологія та орфографія").
 9. **Горошкіна О.М.**, Попова Л.О. Рідна мова. Зошит-посібник для 11 класу з питаннями й завданнями для тематичних атестацій для шкіл з українською мовою навчання. – К.: Шлях, 2003. – 63 с. (Автором розроблено концепцію посібника,

дібрано завдання для тематичних атестацій).

10. **Горошкіна О.М., Колесникова Є.І.** Українська мова. Зошит-посібник для 10 класу з питаннями й завданнями для тематичних атестацій для шкіл з російською мовою навчання. – К.: Шлях, 2003. – 63 с. (Автором розроблено концепцію посібника, дібрано завдання для тематичних атестацій).
11. **Горошкіна О.М., Попова Л.О.** Українська мова. Зошит-посібник для 11 класу з питаннями й завданнями для тематичних атестацій для шкіл з російською мовою навчання. – К.: Шлях, 2003. – 63 с. (Автором розроблено концепцію посібника, дібрано завдання для тематичних атестацій).

Статті у провідних фахових виданнях

12. **Горошкіна О.М.** Використання текстів-мініатюр на уроках української мови // Зб. наук. праць. Пед науки. Вип. X. – Херсон: Айлант, 1999. – С.152-157.
13. **Горошкіна О.М.** Система підготовчих вправ до написання переказів // Вісник Черкаського університету. Серія Пед. науки. Вип. 18. – Черкаси, 2000. – С.112-116.
14. **Горошкіна О.М.** “Не бійтесь заглядати у словник...” (Лексикографічна робота у 10 класі) // Дивослово. – 2000. – № 9. – С.33-35.
15. **Горошкіна О.М.** Поезія – це завжди неповторність...” (Художнє слово Ліни Костенко на уроках української мови в старших класах) // Освіта на Луганщині. – 2001. – №1 (14). – С.76-81.
16. **Горошкіна О.М.** Теоретичні засади формування мовної особистості // Освіта на Луганщині. – 2001. – №2 (15). – С.39-42.
17. **Горошкіна О.М.** Шляхи і засоби підвищення правописної грамотності старшокласників // Освіта Донбасу. – 2001. – № 4 (90). – С.31-36.
18. **Горошкіна О.М.** Українська мова як засіб національного виховання й духовного розвитку учнів // Зб. наук. праць. Пед науки. Вип. 19. – Херсон: ОЛДІ-плюс, 2001. – С.28-33.
19. **Горошкіна О.М.** Аудіювання на уроках української мови // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (Пед. науки). – 2001. – № 9 (41). – С.40-48.

20. Горошкіна О.М. Форми навчання української мови в старших класах середніх освітніх закладів природничо-математичного профілю // Освіта Донбасу. – 2002. № 1 (91). – С.32-40.
21. Горошкіна О.М. Особливості вивчення лексики української мови в старших класах природничо-математичного профілю // Зб. наук. праць. Пед. науки. Вип. XXXI. – Херсон: Вид-во ХДПУ, 2002. – С.93-97.
22. Горошкіна О.М. Роль соціальних чинників у навчанні української мови // Дивослово. – 2002. – № 5. – С.2-3.
23. Горошкіна О.М. Підготовка старшокласників до ділового спілкування на уроках української мови // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (Пед. науки). – 2002. – № 8 (52). – С.47-51.
24. Горошкіна О.М. Підходи до вивчення української мови в школах природничо-математичного профілю // Освіта на Луганщині. – 2003. – №1 (18). – С.72-77.
25. Горошкіна О.М. Луганщина – світанок України...” (регіональний компонент на уроках української мови в старших класах природничо-математичного профілю) // Освіта Донбасу. – 2003. – № 2 (97). – С.25- 29.
26. Горошкіна О.М. Читання на уроках української мови в старших класах природничо-математичного профілю // Освіта Донбасу. – 2003. – № 4 (99). – С.19-24.
27. Горошкіна О.М. Культурологічний підхід до навчання української мови в школах природничо-математичного профілю // Наука і освіта. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. – 2003. – № 4. – С.118-120.
28. Горошкіна О.М. Лінгвістичні засади навчання української мови в 10-11 класах природничо-математичного профілю // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (Пед. науки). – 2003. – № 8 (64). – С.27-37.
29. Горошкіна О.М. Зміст і шляхи реалізації регіонального компонента на уроках української мови в старших класах природничо-математичного профілю // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (Пед. науки). – 2003. – № 12 (68). – С.93-101.
30. Горошкіна О.М. Жанрово-комунікативний аспект навчання

- української мови в старших класах природничо-математичного профілю // Вісник Черкаського університету. Серія Пед. науки. Вип. 54. – Черкаси, 2004. С.58-63.
31. Горошкіна О.М. Інтерактивні методи навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю // Освіта Донбасу. – 2004. – № 2 (97). – С.25-29.
 32. Горошкіна О.М. Особливості відбору змісту навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю // Зб. наук. праць. Пед. науки. Вип. XXXVII. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2004. – С.76-79.
 33. Горошкіна О.М. Використання методів навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (Пед. науки). – 2004. – №10 (78). – С.49-53.
 34. Горошкіна О.М. Робота з текстом у старших класах гімназії // Українська мова і література в школі. – 1998. – №1. – С.84-86.
 35. Горошкіна О.М. Аспекти формування комунікативної компетенції учнів шкіл нового типу нефілологічного профілю // Збірник наукових праць “Південний архів” (філол. науки). – Херсон. – 1998. – С.131-135.
 36. Горошкіна О.М. Збагачення словникового запасу учнів на уроках української мови // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Науковий журнал. Філол. науки. –1999. – №6 (16). – С.63-68.
 37. Горошкіна О.М. Мета й завдання вивчення української мови в середніх освітніх закладах природничо-математичного профілю // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Науковий журнал. Філол. науки. – 1999. – №10 (20). – С.153-159.
 38. Горошкіна О.М. Соціальні умови навчання української мови // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць: Випуск 6/ Укл. А.Загнітко (наук.ред.) та ін.– Донецьк: Дон ДУ.–2000. – С.326-329.
 39. Горошкіна О.М. Українська мова як засіб формування мовної особистості // Вісник Черкаського університету. – Вип. 24. – Серія: Філ. науки, 2001. – С. 151-155.
 40. Горошкіна О.М. Лінгводидактичний потенціал підручника української мови // Українська філологія: теоретичні та

методичні аспекти вивчення. Збірник праць науково-практичних читань до 80-річчя Г.Р.Передрій. – Черкаси: Брама-Україна, 2005. – С.86-93.

Тези, виступи на конференціях:

41. Горошкіна О.М. Комплексний аналіз художнього твору на уроках рідної мови (на матеріалі поезії Тараса Шевченка) // Матеріали ХХХІІ наукової Шевченківської конференції 21-22 травня 1998 р. – Луганськ, 1998. – С. 292-295. (Співавтор Нікітіна А.В.).
42. Горошкіна О.М. Орієнтири мовної освіти // Соціально-педагогічне забезпечення гуманітарної освіти спеціаліста технічного профілю // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина ІІІ. – Черкаси. – 1999. – С.17-23.
43. Горошкіна О.М. Психолінгвістический аспект обучения украинскому (государственному) языку учащихся старших классов // Тагиевские чтения. – Баку: Baki Slavyan Universiteti, 2002 – С.191-194.
44. Горошкіна О.М. Художній текст на уроках української мови в старших класах // Образне слово Луганщини: Тези регіональної науково-методичної конференції з української мови / Відпов. ред. В.Д.Ужченко. – Луганськ, 2002. – С.50-52.
45. Горошкіна О.М. Підходи до вивчення курсу „Ділова українська мова” // Матеріали науково-практичної конференції „Використання активних методів навчання державних службовців і посадових осіб органів місцевого самоврядування”. – Луганськ, 2002. – С.29-30.
46. Горошкіна О.М. Комп’ютерне навчання української мови в школах природничо-математичного профілю як засіб формування мовної особистості // Громадянське виховання молоді засобами мови та літератури. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (4-5 лютого 2003 р.). – Полтава, 2003. – С. 285-289.
47. Горошкіна О.М. Теоретичні засади навчання української мови в школах природничо-математичного профілю // Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 11 – 13 листопада 2003 р., м. Луганськ. – Частина 3. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – С. 3-9.
48. Горошкіна О.М. Организация работы студентов–филологов с

- первоисточниками // Педагогическое наследие К.Д.Ушинского и современные проблемы модернизации образования // Материалы Всероссийской научно-практической конференции 17–19 марта 2004 года. – М., 2004. – С.322-325.
49. Горошкіна О.М. Мовленнєвий портрет сучасного старшокласника // Образне слово Луганщини: Тези III регіональної наукової конференції з української мови / За ред. проф. В.Д.Ужченка. – Луганськ, 2004. – С. 39-42.

Анотації

Горошкіна О.М. Методика навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах III-го ступеня природничо-математичного профілю. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2005.

Робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми змісту й технології навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю. У роботі розвивається новий напрям – комунікативно-когнітивна методика навчання української мови, що базується на соціокультурологічному, комунікативно-діяльнісному, функціонально-стилістичному підходах.

У дисертації науково обґрунтовано концептуальні підходи до відбору змісту навчання й використання адекватних йому форм, методів, засобів навчання

Розроблено систему вправ, що сприяють удосконаленню комунікативної компетентності випускників шкіл природничо-математичного профілю. Визначено роль традиційних, інтерактивних методів навчання, показано особливості їх застосування в профільній ланці.

Приділено увагу характеристиці основних засобів навчання української мови як державної, зокрема підручнику, зошиту з друкованою основою, ТЗН, визначено, що основним засобом навчання є професійно орієнтований текст

Ключові слова: мовна особистість випускника, профільне навчання, лінгводидактичні засади, принципи, комунікативно-

діяльнісний, функціонально-стилістичний підхід, зміст, форми, методи, засоби навчання, текст.

Горошкина Е.Н. Методика обучения украинскому языку в общеобразовательных учебных заведениях III ступени естественно-математического профиля. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2005.

Работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы содержания и технологии обучения украинскому языку в старших классах естественно-математического профиля. В работе развивается новое направление – коммуникативно-когнитивная методика обучения украинскому языку, которая базируется на социокультурном, коммуникативно-деятельностном, функционально-стилистическом, личностном, профессионально ориентированном и других подходах, обусловлена функциями языка, в первую очередь коммуникативной и когнитивной. Эта методика предусматривает усиление практической направленности предмета, изменение акцентов в учебной деятельности, направленных на интеллектуальное развитие учащихся за счет уменьшения их репродуктивной деятельности, моделирования учебных ситуаций, увеличения удельного веса заданий, предусматривающих объяснение событий, явлений, поступков людей и др., а также способов и средств их языкового изображения.

В соответствии с целями и задачами коммуникативно-когнитивной методики, учетом профиля школы (класса), потребностей старшеклассников, социолингвистических особенностей было разработано содержание курса украинского языка, определены соответствующие ему формы, методы и средства обучения. Особое внимание уделено стилистике, риторике, орфоэпической, орфографической правильности речи.

Было выделено и экспериментально проверено три основные направления взаимодействия учителя украинского языка и старшеклассников в профильной школе. Это усовершенствование умений старшеклассников, касающихся рецептивных видов

речевой деятельности – аудирования и чтения. Второе направление предусматривало дальнейшее развитие текстообразующих умений учащихся, третье – формирование правописной компетенции выпускников.

В диссертации подана система упражнений по аудированию и чтению, в том числе упражнения, способствующие усовершенствованию механизмов аудирования (памяти, антиципации), техники чтения.

В работе отражены вопросы технологии обучения украинскому языку в старших классах профильного звена: особенности применения форм, методов, средств обучения. Экспериментально доказано, что важным условием эффективного формирования языковой личности выпускника является использование методов, приемов и средств обучения, адекватных цели и содержанию обучения.

Особое место уделено нетрадиционным формам обучения – лекциям, семинарам, практическим занятиям, коллоквиумам, зачетам, дидактическим играм, выделено их функции, дидактический потенциал. Освещена проблема использования традиционных и интерактивных методов обучения. Характерной чертой урока украинского языка в профильной школе является синтез имплицитного и эксплицитного видов профессионализации, которая обеспечивается формированием устойчивой мотивации к изучению предмета, соответствующей ориентацией ситуативных заданий, отбором дидактического материала, обогащением словарного запаса учащихся терминологической лексикой.

В диссертации отражены вопросы использования методов обучения, показана специфика традиционных методов в условиях профильного обучения, а также нетрадиционных методов, таких, как ток-шоу, дискуссия, "Микрофон", работа в парах, работа в группах, метод проектов и другие.

Важнейшим средством обучения становится текст как среда функционирования языковых единиц. Текст позволяет привлечь старшеклассников к речевой деятельности, мотивирует усвоение лингвистической теории, повышает когнитивный и воспитательный потенциал урока. В работе поданы критерии отбора текстов для учащихся старших классов естественно-

математического профиля. Основное внимание уделяется профильно ориентированным текстам, которые обогащают словарный запас учащихся терминологической лексикой.

Доказано, что основным фактором эффективности обучения украинскому языку в профильных классах является системное влияние содержания, форм, методов и средств обучения украинскому языку в профильной школе. Систематическое влияние этих факторов способствует формированию языковой личности выпускника школ естественно-математического профиля – гражданина, который уверенно чувствует себя в различных коммуникативных ситуациях, способен проявить себя в речевом поведении как личность, уважает украинский язык и становится носителем национальных украинских традиций.

Ключевые слова: языковая личность выпускника, профильное обучение, лингводидактические основы, принципы, коммуникативно-деятельностный, функционально-стилистический подход, содержание, формы, методы, средства обучения, текст.

Goroshkina O. M. The Teaching Methodology of the Ukrainian language in secondary schools of the third grade specializing in the science. – Manuscript. Ph D thesis in education science, speciality 13.00.02 – the theory and teaching methodology (the Ukrainian language). – M. P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2005.

The paper is a theoretical – experimental research of the problem in the contents and technology of the teaching methodology of the Ukrainian language in the senior forms specializing in the science. The paper develops the new trend – the cognitive teaching methodology of the Ukrainian language based on the sociocultural, communicative – active, functional – stylistic approaches.

The paper scientifically substantiates conceptive approaches to the choice of the contents of teaching and its adequate forms, methodology and means of teaching.

Key words: the language peculiarity of a school – leaver, linguistics and teaching principles, principles a type of teaching, functional and stylistic approach, communicative and active approach, the contents, forms, methodology, means of teaching, a text.

1. The first part of the document
describes the general situation
of the country and the
state of the economy.
It also mentions the
main problems that
the government is facing.
The second part of the
document discusses the
measures that the
government has taken
to address these problems.
The third part of the
document discusses the
future prospects of the
country and the
role of the government.

2. The first part of the document
describes the general situation
of the country and the
state of the economy.
It also mentions the
main problems that
the government is facing.
The second part of the
document discusses the
measures that the
government has taken
to address these problems.
The third part of the
document discusses the
future prospects of the
country and the
role of the government.

3. The first part of the document
describes the general situation
of the country and the
state of the economy.
It also mentions the
main problems that
the government is facing.
The second part of the
document discusses the
measures that the
government has taken
to address these problems.
The third part of the
document discusses the
future prospects of the
country and the
role of the government.

4. The first part of the document
describes the general situation
of the country and the
state of the economy.
It also mentions the
main problems that
the government is facing.
The second part of the
document discusses the
measures that the
government has taken
to address these problems.
The third part of the
document discusses the
future prospects of the
country and the
role of the government.

Поверніть книгу не пізніше зазначеного терміну

Дг

ВІ

